

EEN WOORDENLIJSTJE DER TIDOENGSCHE TAAL.

DOOR

W. AERNOUT.

Controleur 1^e Kl. te Moeara Teweh.

Een verblijf van nagenoeg een jaar als controleur aan boord der oorlogschepen, welke op de Oostkust van Borneo, tusschen Kaap Mangkaliat en Batoe Tinagat kruisen, tot tegengang van zeeroof en slavenhandel aldaar, bracht mij uit den aard der zaak veelvuldig in aanraking met de bewoners van het landschap Tidoeng, omvattende in algemeenen zin de streek tusschen de Siboeke (met inbegrip van deze rivier) en Batoe Tinagat, het uiterste punt van ons grondgebied op Oost-Borneo.

Was een verplicht verblijf aan boord ook niet zeer bevorderlijk aan eene gezette studie van land en volk, het gelukte mij toch op de enkele tochten, die ik landwaarts in maakte, eenige gegevens te verzamelen omtrent taal, zeden en gewoonten der Tidoengs, waarbij mijn langdurig verblijf in de binnenlanden van Borneo en mijne bekendheid met verschillende Daiak'sche dialecten, mij zeer te stade kwamen.

Mag men de verhalen der Tidoengs gelooven, dan hebben zij oorspronkelijk een zelfstandig volk gevormd, met eigen vorsten, waarvan de tegenwoordige Dipertoean Datoe Maharadja een rechtstreeksche afstammeling zou zijn, en zou hunne toenmalige hoofdvesting gelegen hebben op den noordelijken rand van het eiland Sibëtiq, ter plaatse, thans Bëlaian Djawa geheeten en bij de marine bekend onder den naam van »grashoek».

De herhaalde aanvallen en strooptochten der bewoners van den Solok- (ten rechte Sohok)archipel echter noodzaakten de Tidoengs hunne oude woonplaatsen te verlaten; een deel der bevolking vermengde zich met de stamverwante Soloks en vestigde zich op de eilanden van genoemden archipel, een ander gedeelte zocht en vond eene schuilplaats in het rijk van Koetei.

Daar het land nu onbeheerd was, werd het herhaaldelijk bezocht door verschillende rijks grooten van het aangrenzende Boeloengan, die daar met een aantal volgelingen boschproducten kwamen inzamelen, en sedert dien tijd

maken de vorsten van dat rijk aanspraak op de suprematie over het landschap Tidoeng.

Het woordenlijstje, dat ik hierbij aanbied, maakt niet de minste aanspraak op volledigheid; het is eene verzameling van te hooi en te gras opgevangen woorden en was oorspronkelijk voor mij zelven bestemd, ten einde de verwantschap tusschen het Tidoeng'sch en het Daiak'sch te kunnen nagaan.

Ik meende echter deze bescheiden bijdrage, waardoor eene eerste schrede is gezet op den weg tot vermeerdering onzer kennis van het landschap Tidoeng en zijne bewoners, niet te moeten achterhouden.

WOORDENLIJSTJE.

A.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Ama	vader.
Anak	kind.
Apoengi	blijven (Mal. tinggal).
Antaian	deel, gedeelte.
Angkan	eten.
Anginoem	drinken.
Ampigis	oorlog.
Angaän	koopen.
Anganak	baren.
Aboek	hoofdhaar.
Abas	voorhoofd.
Adoeng	neus.
Adja	kin.
Awat	spieren, pezen.
Aloe	anus.
Apa	dijbeen.
Atoek	knie.
Agiläng	zien, kijken.
Aksdat	wakker worden.
Angkadat	lachen.
Andjinga	den neus snuiten.
Agoembaq	zingen.
Anganjan	op den schouder dragen.
Amaioeq	in de hand dragen.
Angambin	op den rug dragen.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Angabibi	onder den arm dragen.
Anila	likken.
Anilaba	met de tong klappen.
Anti ngapas	ademhalen.
Agoeap	geeuwen.
Ati	hart.
Awak	lendenen.
Anti dana	zachtjes loopen.
Angadjai	trappen.
Angipa	schoppen.
Angantis	urineeren.
Akantoet	een wind laten.
Atoeq	bloed.
Angalëq	ruiken.
Abangas	stinken.
Ansimoenoei	zich verbergen.
Angalak of	
Angadak	zoenen (Mal. tjioem).
Amoendjoek	blazen.
Angoeli	omzien, naar achteren kijken.
Ambafloeq	dansen, tandakken.
Aniat	wolk.
Angkap	scheede (van de mandaoe).
Abong	knoop, gesp (van idem),
Amas	goud.
Apoelak	wit.
Alimpoeng	rond.
Adjiwa	kort.
Aliïs	smal.
Aloes	fijn.
Apoei	vuur.
Antoeëeq	vliegen.
Ansadoei	zwemmen.
Aiam	mat.
> kaäsa	een rottan vloermat.
> mantoengan	eene fijne soort rottan mat.
Antoegas	werken, arbeiden.
Atikas	snel.
Apantas	vlijtig.
Alakoe	bevreesd.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Angapoe	weerstaan, tegenstand bieden.
Angoedoet	rooken.
Anjapa	sirih kauwen.
Animpoen	beginnen.
Andoeli	teruggaan.
Amballang	het zich in tweeën scheiden eener rivier.
Amadjil	vuren, een geweer afschieten.
Amoental	steken (met eene lans).
Adan	tak van een boom.
Adaœ	dag.
Adœu	de drie steenen om op te koken (Mal. batoe toengka).
Asoe	hond.
Asem	zuur.
Asin	zout.
Apat	vier.
Anam	zee.
Apoeœe	tien.
» saënan	elf.
» doea	twaaif.
» siam	negentien.
Akoe (of dakœn)	ik.
Adoen	gij.
Atap	dakbedekking.
Antoedoeng	zitten.
Andingaroes	snorken.
Amarasin	niezen.
Angkoeban mata	ooglid.
Anak mata	pupil van het oog.
Angensoer	fluiten.
Agoesan	kuchen.
Angan	arm.
Anak dalaki	jongetje.
« dinandoe	meisje.

B.

Baïsan	de betrekking die er bestaat tuschen twee personen, wier kinderen met elkaar gehuwd zijn (Mal. bewarang).
--------	---

Tidoengsch.	Hollandsch.
Baäi	huis
Bilan	rijst (padi).
Bagas	rijst (bras).
Baia	plaats, plek.
Baloeki	verkoopen.
Badoeë of tikai	huwen.
Badan	lichaam.
Boeë mata	oogharen, wimpers.
Bibir	lip.
Bekoeng angan	rug van de hand.
Basaoe	pols.
Bakitap	oksel.
Bakoeöeng	benedengedeelte van den rug.
Balisakëp	sleutelbeen.
Bekoeng tanëq	bovenvlakte van den voet.
Betaraia	schreeuwen.
Bëëtaiap	fluiten.
Bengaän	doof.
Boengaia	verbergen, wegstoppen.
Bangil	slaan.
Bëdjagoel	stompen.
Banita	trekken.
Bakoekoet	krabben.
Basilasila	met gekruiste beenen zitten.
Boelan	maan.
Badjoe	baadje.
Boea	knoop.
Boensëoi	pijl.
Badil of senapang	geweer.
Biloe-biloe	blauw.
Bapasagi	vierkant.
Boeat	lang.
Bëgat	rechts.
Baai	zeggen, spreken.
Bitilan	honger.
Baŋlang	zijtak van eene rivier.
Basoedoe	aansteken.
Boenkoengi	de armen op den rug vastbinden.
Bakat	wortels van een boom.
Boelan	maand.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Boeboe	ramboetan-vrucht.
Badak	rhinoceros.
Bakas	varken.
Bais	spoor, teeken.
Baian tanëq	voetspoor.
Boengaät	vlieg.
Bantang padaoe of saëdan	het middengedeelte eener prauw.
Bais	zoet.
Bakan	neen.
Baai koeli	mijn huis.
» moeri	uw »
» moenë	zijn (haar) »
» takai	ons »
» damoeioeinë	ulieder »
» oenasoean	hun (haarl.) »
Binaloek	verkocht worden.
Baloe soemi of goembis	knevel.
Boea tanëq	kuitbeen.
Baloeki	verkoopen.
Boekoën	praten.

D.

Daki of dalaki	man.
Dinandoe	vrouw.
Denganagaka	broers en zusters (Geschwister).
Dila	tong.
Djangkoet.	kinbaard.
Djoemangkang	nederhurken.
Djoemaoeq	het lichaam voorover buigen.
Doealan	ziek.
Doenia	aarde.
Dësam	regen.
Dadasaoe	lang.
Daoen	bladeren.
Dapoean	keuken.
Daioeng	pagaai, schepper.
Doeëng	voorsteven van de prauw.
Dalam	diep.
Doea	twee.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Doeampoeŋe	twintig.
Doeaŋtoes	twee honderd.
Daŋtoe	hier.
Daŋna	dáár.
Dakēn of akoe	ik.
Damēn	wij.
Damoeioen	gij (meervoud).
Dakēn mangil	ik sla.
Dakēn binangilua	ik word door hem geslagen.
Dakēn binoentalna	ik word door hem (met eene lans) gestoken.
Dinioe	gebaad worden.
Dinding	omwanding.
Djadja	venster.
Dangan kakadalaki	oudere broer.
» kakadinandoe	» zuster.
Dada	bloed.
Disimboel	hard loopen.

G.

Gaboekal	twisten.
Goembis	knevel.
Gagai angan	vinger.
» tanēq	teen.
Galigi manis	ringvinger.
Gatas	moedermelk.
Galang	armband.
Geiang	zwaard, mandaoe.
Goemba	de haarbos aan den mandaoe.
Gandjoel	lans.
Gadoeng	groen.
Gintaŋp	in het water onderduiken.
Ganjoel	golf.
Gadingan	olifant.
Goemboelanai	de niboeng-palm.
Giti	dit.
Ginē	dat.

L

Tidoengsch.	Hollandsch.
Ina	moeder
Iaki	grootvader
Iadoe	grootmoeder.
Imaman	oom.
Iminan	tante.
Inkoepoe	kleinkind.
Ilangoe	schoonbroer of schoonzuster.
Inggai	vragen , verzoeken.
Inggaboek	vechten.
Ipoes	achterhoofd.
Imbawa	schouder.
Iati	vasthouden.
Iâp-iâp	sterren.
Indoelai itam	lood.
> apoelak	tin.
Intan	diamant.
Itam	zwart.
Itaiq	ophangen
Idas	gespleten niboeng voor vloer-
	latten.
Inapoe	weerstaan worden.
Ingaân	gekocht >
Inanak	geboren >

K.

Kaâem	omgekeerd.
Kanan	visch.
Koeboeran	graf.
Koelit	huid , schors.
Kilai	wenkbrauw.
Kabang	mond.
Koebab	borst.
Kinai	buik.
Kaioean	schaamdeelen.
Koedêkoedëng	de wenkbrauwen fronsen.
Kaliman	hooren.
Kaindoepi	droomen.
Koeanan	lucht , hemelgewelf.

Tidoengsch.
 Kaioëën
 Kida-kida
 Kamoemoe moeda
 Kamoemoe toea
 Kapal
 Kasar
 Kait
 Kabaliŋg
 Kaŋsoeng
 Kadila
 Kasa
 Koelan
 Koejat
 Kasaoe
 Koemindi
 Kamanakan dalaki
 » dinandoe

Hollandsch.
 des nachts, bij nacht.
 oorbellen.
 rozerood.
 bruinrood.
 dik, schip.
 grof.
 links.
 rollen.
 schuivend.
 stoel.
 glas.
 rijstpot.
 aap.
 dakribben.
 staan.
 neef } broers- of zusterskind.
 nicht }

L.

Lakatan
 Lëgë
 Linasaq
 Liëq
 Likit
 Loeëed
 Lagawa
 Loegëloegëp

 Lakoeta

 Langkasan

 Lila-lila
 Lantate
 Lading
 Lia
 Langoe-langoe
 Loeëenan
 Likakan

rijst, bras këtan.
 waarde.
 begraven.
 hals.
 schouderblad.
 scheenbeen.
 roepen.
 met het hoofd bevestigend
 knikken.
 iets met de hand naar zich toe
 halen.
 gordel, waaraan de mandaoe
 bevestigd is.
 eene groote soort lila.
 » kleine » »
 mes.
 roodbruin.
 steenrood.
 kussen, zoenen.
 dorst.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Lasai	aansteken, doen ontbranden.
Lamboe	wild rund, banteng.
Laiar	zeil.
Lima	vijf.
Lantaiian	panlatten.

M.

Madiöe	baden.
Matei	dood, sterven.
Mangaoe	zwijgen.
Mata	oog.
Misa	tranen.
Meöng	slapen.
Moedjikoedjit	glimlachen.
Milëpilëq	met het hoofd ontkennend knikken.
Miga-tiga	iemand met het hoofd tot zich wenken.
Makaoe	loopen.
Manoes	welriekend.
Midjakidjat	knipoogen.
Matan-adaoe	zon.
Madaoe	bij dag, des daags.
Manoek	kip.
Moelaoe	ophouden, staken.
Moeli	terugkeeren.
Maoed	eene rivier opvaren (moediq)
Maloeng	» » afvaren (milir)
Moesim	jaar.
Maka	ananas.
Masan	tijger.
Mendaän	slang.
Maoe	ja!

N.

Na	geven.
Nasi	gekookte rijst.
Nipan	tand.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Ngadjilat	de tong uitsteken.
Naitam	zwart.
Nanipis	plat.
Natawa	breed.
Nasawat	hoog.
Natawé	ver.
Nengkan	dichtbij.
Ngoentana	vragen.
Natakak	verdwijnen.
Natamoe	ontmoeten.
Nadana	nalatig.
Našsoe	warm.
Nasaloi	koud.
Nakatok	hard.
Nami	zacht.
Nasiëq	moedig, dapper.
Nakalaoe	laf.
Noeasoeq	voldaan, verzadigd.
Namoek	muskiet.
Nabaïs	mooi.
Naäd	leelijk.
Nasakan	ondiep.
Napasak	snelstroomend.
Naloean	de kajoebaknoe-boom.
Nasëq	modder.

O.

Oeën	menesch.
Oeian	leven.
Oekoem	praten.
Oeiëq	speeksel.
Oenan	middelvinger.
Oeïs-oeïs	enkel.
Oemoelq	met het hoofd op een kussen liggen.
Oeët	geneesmiddel.
Oeloe	hoofd.
Oelidjat	bliksem.
Oeëe	gevest van den mandaoe.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Oemampoe	boven water komen.
Oewang	gat, opening.
Oesi	kat.
Oelin	achterstevan van eene prauw.
Oemas	zweet.
Oempei	moede, vermoeid.

P.

Pansoelan dalaki	broeder.
» dinandoe	zuster.
Papaliawan	goederen, bagage.
Perdjandjiän	verbintenis.
Palingas	wang.
Paädangan	binnenvlakte van de hand.
Pa tanëq	voetzool.
Paboenga	met de vuist slaan.
Pasika	iets met den vinger wegknippen.
Poesoe	maagkuil.
Pampaioekan	knielen.
Pasë	aaïen.
Pakeian	kleederen.
Pala-pala	borstspeld.
PaIs	het kleine mesje van den mandaoe.
Paliq	pijlvergift.
Përak	zilver.
Poekakan	lui.
Pasoeng	de voeten vastbinden.
Poenti	pisang.
Piasaoe	klapper, cocos.
Poenpoeng	nipah-palm.
Paiaoe	hert.
Pangoeli-In	roer.
Padaoe	prauw.
Pinatei	gedood worden.
Pangi-ïp	stijl van een huis.

S.

Sambang	bakkebaard.
---------	-------------

Tidoengsch.	Hollandsch.
Sikoe	elleboog.
Sansoengoen	nagel van de hand of van den voet.
Sapoeng	snot.
Sitëgë	wegduwen.
Soemanbaäq of soemandin	plat op den grond liggen.
Soemampoet	springen.
Soemansoeli	achteruit loopen.
Sisinga	hoofddoek.
Serawar	broek.
Soesoek	broeksband.
Soebang	oorknoppen.
Sinsin	ring.
Sangkap	scheede van de lans.
Sapoeq	blaasroer.
Senapang of badil	geweer.
Sipoean	ijzer.
Silaoe	geel.
Soesoel	vogel.
Samboelan	put.
Sakit	onderste gedeelte van een boom.
Saädan of bantang padaoe	het middelste gedeelte eener prauw.
Soekaba	openen, opendoen.
Sa	één.
Siam	negen.
Siampoetë	negentig.
Saätoes	honderd.
Sariboe	duizend.
Saraksa	tienduizend.
Sanoegi	wat?
Sis	hij of zij of het.
Silë	zijlieden (mann. en vrouwelijk).

T.

Toegasi	maken, vervaardigen.
Toeë	aanwijzen.
Tikai of badoeë	huwen.
Toemangi	huilen.

Tidoengsch.	Hollandsch.
Tamoean kilai	het gedeelte van het gezicht tusschen de wenkbrauwen.
Talinga	oor.
Tantêq	arm.
Tampoepoen angan	duim.
Toendjoek	wijsvinger.
Tangkikis	pink.
Tètè of soesoeh	borsten van de vrouw.
Tiagang	ribben.
Toelang	beenderen.
Tabing	bil.
Tanêq	been, voet.
Toembiq	hiel.
Tétagn	boos worden.
Tanggaian	iets in de hand vasthouden.
Toepapa	met de vlakke hand slaan.
Taboelië	loslaten.
Tamoedoeng.	zitten.
Toemai	poepen.
Toegas	voorkomen, gedaante.
Toemoekam	naar beneden kijken.
Toeminga	» boven »
Tinggiën	lichte donder.
Toempali	zwarte donder.
Tapik	kleedje, sarong.
Tanggoelan	de steel van de lans.
Tingkabangan	schild.
Taoen	hout.
Tambaga lia	rood koper.
» silace	geel »
Timoeq	water.
Trompa	sandalen.
Tacenan	boom.
Talindoeng	schaduw.
Toentoelipas	kleine, groene papegaai.
Tingkalawa	spin.
Takaäk	mast van een schip.
Tabit	touw.
Tangkoebi	sluiten, dichtdoen.
Tatagën	boos, vertoornd.

	Tidoengsch.		Hollandsch.
Taloe		drie.	
Toedjoeh		zeven.	
Taloempoeë		dertig.	
Tinoegas		gemaakt worden.	
Tinoengoe		aangewezen »	
Toekan		trap, ladder.	
Tantam		trede, sport.	
Toelanboeng		de nokbalk van een huis.	
Tibabal		de muurplaat » » »	
Taliganda		neef of nicht.	
Talindoea		achterneef of achternicht.	

W.

Waloe	acht.
Waloempoeë	tachtig.

NB. & is de langgerekte a.
 è is de eerste e in hebben, zetten.
 ë is de tweede e in genoemde woorden.

EEN EN ANDER

OVER DE

WELVAART DER INLANDSCHE BEVOLKING

EN DE

TOEKOMST DER EUROPEESCHE LANDBOUW-
NIJVERHEID IN N.-INDIË

DOOR

C. E. VAN KESTEREN.

*J'ai dit ce que j'ai cru être le vrai, le
juste et le bon.*

A. KARR.

V O O R W O O R D.

Onder den indruk van hetgeen ik gedurende mijn tweede verblijf op Java waargenomen had, hield ik kort na mijn terugkomst, den 7^{en} November 1882, in het Indisch Genootschap een lezing, waarin de stelling verdedigd werd, dat de inlandsche bevolking der kolonie verarmt.

Ik vond op dat punt bij mijn hoorders geen tegenspraak, maar toen ik, weinig maanden later, voor de derde maal naar Indië vertrok, verhief zich in de Nederlandsche pers een stem, om aan te toonen, althans te beweren, dat de toestand zóó treurig, als ik hem geschetst had, niet was.

Sedert heb ik mijn onderzoek voortgezet, vast besloten om, in Nederland teruggekeerd, de quaestie andermaal te bespreken, en mij vleierende met de verwachting, dat mijn bestrijder van weleer zich dan gedrongen zou voelen, aan de discussie deel te nemen.

Den 2^{en} Maart j. l. deed zich te Amsterdam in Odeon daartoe de gelegenheid voor, dank zij het Bestuur van Burgerplicht, dat mij vergund had, een lezing te houden over de welvaart der inlandsche bevolking en over de toekomst der Europeesche landbouwnijverheid in Nederlandsch-Indië, speciaal op Java.

Ik kan aan dien avond niet terugdenken zonder erkentelijkheid jegens mijn hoorders in 't algemeen, en jegens het Bestuur van Burgerplicht in het bijzonder; en wanneer ik dat zeg, is dat meer dan een beleefdheidsformule, is dat de oprechte uiting van een gevoel.

Maar mijn bestrijder verscheen niet.

Misschien zal de lezing van het gesprokene hem alsnog bewegen tot een ernstig debat; ik hoop het van harte; er is mij zéér veel aan gelegen, dat de bedoelde quaestie — een quaestie van eer en plicht voor Nederland en niets minder dan een levensquaestie voor Indië's bevolking — tot klaarheid worde gebracht.

Daárom vooral ook wordt het gesprokene thans uitgegeven.

Laat mij echter in 't belang van mijn goeden naam aanstippen, dat niet alles wat in de volgende bladzijden te vinden is, uitgesproken werd; zulk een snoodheid zou ik mij tegen mijn hoorders niet durven veroorloven. Weggelaten werden:

1° tal van cijfers, welke mijns inziens gereserveerd konden worden voor een eventueel debat;

2° de gegevens voor de beoordeeling van het budget van een Javaansch huisgezin;

3° al wat handelt over de Europeesche landbouwnijverheid op Sumatra's Oostkust, en

4° al wat betrekking heeft op de uitgifte van woeste gronden ter Sumatra's Westkust;

daargelaten nog minder omvangrijke besnoeiingen, elders onder het lezen aangebracht. Dientengevolge was de lezing, tegen half negen begonnen, even na tien en afgeloopen, zoodat er tijd was voor debat. —

25 Maart '85.

v. K.